

Євчу Світлана. Ретроспективний (оціночний) аналіз системи дорадництва в Україні. *Економічний дискурс*. 2023. Випуск 3-4. С. 17-33.

DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2023-2-2>

УДК 659.235:631

JEL Classification B52

Євчу Світлана

аспірант¹

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

м. Київ, Україна

E-mail: cvetlanaevchu@gmail.com

ORCID: 0009-0008-9144-3363

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ (ОЦІНОЧНИЙ) АНАЛІЗ СИСТЕМИ ДОРАДНИЦТВА В УКРАЇНІ

Анотація

Вступ. Післявоєнні заходи відновлення, які будуть спрямовані на відродження національної продовольчої безпеки, поліпшення самозабезпечення продовольством та покращення доходів мільйонів українців, що проживають у сільській місцевості, потребуватимуть активної участі сільськогосподарського дорадництва. Однак слід враховувати, що процес забезпечення великої кількості фізичних та юридичних осіб дорадчими послугами може стати для системи дорадництва потужним викликом. Тому, для вчасного реагування на цей виклик, є необхідність в проведенні критичного аналізу основних складових системи сільськогосподарського дорадництва.

Методи. Теоретичною і методологічною основою дослідження є ретроспективний (оціночний) аналіз, класифікаційною ознакою якого виступають історичні та часові періоди. В процесі дослідження використовувались загальнонаукові методи, зокрема: методи аналізу даних – збір, організація та оцінка даних для проведення дослідження; методи теоретичного узагальнення – для дослідження законодавчих засад організації та функціонування системи сільськогосподарського дорадництва; методи статистичних досліджень – для дослідження надання державної підтримки і підтримки за рахунок місцевих бюджетів.

Результати. На основі застосування методології та методів дослідження розглянуто історичний досвід проведення масштабної інформаційно-консультаційної роботи під час реформування аграрного сектору економіки, проведена діагностика стану системи сільськогосподарського дорадництва на предмет потенціалу її складових. Автором визначено обсяги надання державної фінансової підтримки і підходи до надання підтримки із місцевих бюджетів, оцінено вплив фінансової підтримки на розбудову мережі сільськогосподарських дорадчих служб.

У статті виявлені зрушення, які відбулися в структурах НААН і виконавчій владі на обласному і районному рівні після ліквідації централізованого управління агропромисловим виробництвом.

Перспективи. Отримані результати дослідження направлені на формування уявлення про фактичний стан системи сільськогосподарського дорадництва в Україні і створюють підґрунтя для подальшого поглибленого удосконалення наукових підходів та механізмів при розробці концепцій, правил, стандартів, функцій, методів, управлінських рішень для розбудови системи дорадництва.

Ключові слова: система сільськогосподарського дорадництва, суб'єкти дорадництва, дорадчі служби, державна підтримка, місцеві програми підтримки розвитку, система управління.

¹ Науковий керівник – В. М. Жук, доктор економічних наук, професор, академік Національної академії аграрних наук України

Вступ.

Розвиток системи сільськогосподарського дорадництва передбачає постійне удосконалення управління цією системою для активізації дорадчої діяльності, спрямованої на забезпечення ефективності сільськогосподарського виробництва та розвитку сільських територій. Можна зробити припущення, що після завершення війни потреба в дорадчій діяльності буде зростати високими темпами. Так, післявоєнні заходи відновлення, які будуть спрямовані на відродження національної продовольчої безпеки, поліпшення самозабезпечення продовольством та покращення доходів мільйонів українців, що проживають у сільській місцевості, потребуватимуть активної участі сільськогосподарського дорадництва.

Крім того, дорадництво займатиме провідну позицію в євроінтеграційних процесах, які націлені на комплексний розвиток сільських територій. Ці напрями діяльності передбачають проведення системної й комплексної роботи по задоволенню масових запитів сільськогосподарських виробників і сільського населення на підвищення рівня знань та вдосконалення практичних навичок прибуткового та інноваційного ведення господарства. Однак слід враховувати, що процес забезпечення великої кількості фізичних та юридичних осіб дорадчими послугами може стати для системи дорадництва потужним викликом.

Тому, для вчасного реагування на цей виклик, є необхідність в проведенні критичного аналізу основних складових системи сільськогосподарського дорадництва. Використання ретроспективного методу для проведення наукового аналізу зумовлено пошуком причинно-наслідкового зв'язку нинішнього стану системи дорадництва з минулими тенденціями її розвитку, а також доцільністю вивчення історичного досвіду проведення масштабної інформаційно-консультаційної роботи під час реформування аграрного сектору економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Українськими вченими питанням ефективності розвитку складових системи сільськогосподарського дорадництва і пошуку детермінант, які перешкоджають повноцінному функціонуванню системи дорадництва і негативно впливають на її розбудову, присвячено багато наукових робіт і досліджень. Серед обмежувальних чинників вчені визначають різні суспільно-економічні фактори – від постійного скорочення державного фінансування дорадчої діяльності [1], до низького рівня продуктивності людського капіталу [2].

Так, науковець Ю.О. Бакун вважає, що низький рівень суспільної ефективності системи дорадництва в Україні викликаний слабкою взаємодією та кооперацією між постачальниками дорадчих послуг [3]. Вчений М.Ф. Безкровний наполягає на тому, що «проблема організації ефективного інформаційно-консультаційного забезпечення діяльності аграрного сектору економіки ... дуже тісно переплелася із проблемою удосконалення діяльності органів управління агропромислового виробництва усіх рівнів» [4].

Вчена С.В. Добрякова вважає, що «сільськогосподарське дорадництво має стати в Україні соціально зорієнтованим бізнесом», для ефективного розвитку якого, крім державної, існує потреба в інших видах підтримки [5]. Відомий академік В.М. Жук доводить, що проблеми розвитку дорадництва в Україні спричинені відсутністю належного інституційно-дорадчого середовища [6]. Вчена Л.І. Калачевська приходиться до висновку, що на розвиток дорадництва негативно впливають низький рівень взаємодії дорадництва із системою генерування знань та слабка політична підтримка громадського дорадництва [7].

На думку інших вчених, розвиток національної системи сільськогосподарського дорадництва стримують такі фактори, як: відсутність у політиків та чиновників розуміння важливості ролі сільськогосподарського дорадництва для розвитку малого та середнього підприємництва на селі, відсутність системного підходу з боку держави до розвитку мережі сільськогосподарських дорадчих служб, тотальне недофінансування сільськогосподарської дорадчої діяльності за рахунок коштів державного бюджету [1]. Деякі вчені вважають, що «система сільськогосподарського дорадництва

малоефективна через відсутність охоплення широкого кола потенційних користувачів цих послуг та складності для всіх сторін отримання соціально спрямованих дорадчих послуг» [8].

Мета.

Метою даної статті є вивчення історичного досвіду проведення масштабної інформаційно-консультаційної роботи під час реформування аграрного сектору економіки. Формулювання зазначеної мети було пов'язано із виконанням наступних завдань: пошук причинно-наслідного зв'язку нинішнього стану системи дорадництва з минулими тенденціями її розвитку, проведення критичної оцінки стану системи сільськогосподарського дорадництва на предмет потенціалу її складових, визначення рівня надання державної і місцевої фінансової підтримки та її впливу на розбудову мережі сільськогосподарських дорадчих служб.

Методологія дослідження.

Теоретичною і методологічною основою дослідження є ретроспективний (оціночний) аналіз, класифікаційною ознакою якого виступають історичні та часові періоди. В процесі дослідження використовувались загальнонаукові методи, зокрема: методи аналізу даних – збір, організація та оцінка даних для проведення дослідження; методи теоретичного узагальнення – для дослідження законодавчих засад організації та функціонування системи сільськогосподарського дорадництва; методи статистичних досліджень – для дослідження надання державної підтримки і підтримки за рахунок місцевих бюджетів.

Результати.

Соціально-економічні засади сучасної сільськогосподарської дорадчої діяльності були закладені в період переходу незалежної України до нових ринкових відносин. У 90-х роках минулого сторіччя в аграрному секторі економіки України відбувалися потужні трансформаційні процеси, а саме: роздержавлення земель сільськогосподарського призначення, приватизація майна колишніх колгоспів і радгоспів, становлення фермерства, формування і розбудова ринкової інфраструктури тощо.

Забезпечення і підтримка цих процесів потребували надання фахового інформаційно-консультативного супроводу сільському населенню, сільськогосподарським товаровиробникам, представникам сільських і селищних рад. Завдяки залученню до інформаційно-консультаційної діяльності фахівців державних формувань, які входили в структуру централізованого управління агропромисловим виробництвом, вдавалося одночасно охоплювати консультаціями велику кількість населення і суб'єктів господарювання. До цієї роботи були долучені фахівці на виробничому, районному і обласному рівнях, які здійснювали інформаційно-консультаційне обслуговування сільського населення і товаровиробників в спеціалізованих пунктах, відділах або центрах.

Застосування такого підходу дозволяло швидко обмінюватися діловою інформацією, надавати консультаційну підтримку і вирішувати задачі на локальному рівні. Але згодом нові власники землі і майна, які опинилися в умовах ринкової конкуренції та дефіциту матеріально-технічних ресурсів, стали потребувати наукових поглядів і сучасних технологій до організації виробництва [9, с. 19-20].

За ініціативи НААН і Мінагрополітики на початку 1998 року для посилення інтеграції науки і виробництва в кожній області та АР Крим почали створюватися Центри наукового забезпечення агропромислового виробництва (скорочено- Центри АПВ) [10]. Обласні Центри АПВ спільно із управлінськими структурами облдержадміністрацій, територіально наближеними науковими організаціями і вищими навчальними закладами реалізовували аграрну науково-інформаційну політику держави. На місцевому рівні, за допомогою координаційної роботи управлінських структур райдержадміністрацій, утворювалися регіональні Центри АПВ, які виконували роль провайдерів

інновацій.

Комплексний підхід до наукового забезпечення аграрного сектору економіки надав змогу створити сприятливі умови для популяризації вітчизняних наукових досліджень, адаптації розроблених наукових технологій, наукового супроводу технологічних процесів виробництва сільськогосподарської продукції тощо. Співпраця науки і виробництва дозволяла в короткі терміни досягати вагомих результатів в рослинництві й в тваринництві. Крім того, фахівці Центрів АПВ надавали товаровиробникам актуальні консультації з питань маркетингу, менеджменту, бухгалтерського обліку тощо. Слід додати, що споживачі всіх категорій отримували інформаційно-консультаційне обслуговування безкоштовно. До 2001 року на всій території країни була сформована розгалужена мережа обласних і регіональних Центрів АПВ, які виконували значну частину функцій сільськогосподарського дорадництва [9, с. 21-27].

Варто підкреслити, що в ті часи з боку держави існувала зацікавленість у функціонуванні інформаційно-консультаційної мережі Центрів АПВ, оскільки влада використовувала її для вирішення значущих та термінових проблем, які були пов'язані з аграрним сектором економіки та/або сільською місцевістю. Через тісний зв'язок всіх видів внутрішньої державної політики ці проблеми торкалися не тільки аграрної сфери, а й соціальних, екологічних, наукових та інших питань (рис. 1).

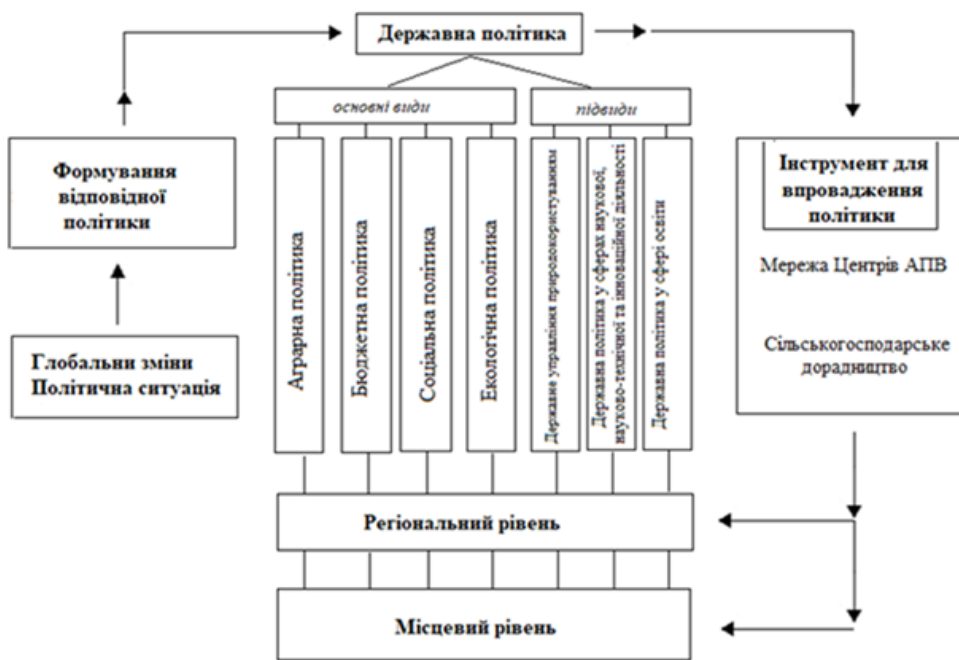

Рис. 1. Інструменти реалізації державної політики по питаннях розвитку аграрного сектору і сільських територій*

*Джерело: сформовано автором на основі дослідження джерела [11]

Таким чином, можна зробити висновок, що за часи незалежності наша держава вже стикалася з проблемою забезпечення інформаційно-консультаційним супроводом великої кількості фізичних та юридичних осіб. Історичний досвід показує, що ця проблема була вирішена завдяки інтеграції зусиль та потенціалу двох окремих структур: 1) організаційної структури НААН, яка залучила до надання відповідних послуг достатню кількість фахівців і спеціалістів на обласному і регіональному рівнях; 2) структурних підрозділів АПР обласних і районних державних адміністрацій,

які координували інформаційно-консультаційну роботу.

Проведення ретроспективного аналізу структури системи НААН і структурних підрозділів АПР обласних і районних державних адміністрацій дасть змогу визначити зміни, які відбулися в них після завершення трансформаційних процесів в аграрному секторі економіки.

Отримати уявлення про зміни в організаційній структурі НААН, яка забезпечує аграрний сектор економіки науковими дослідженнями і науковими розробками, можливо шляхом проведення порівняння кількості організацій, установ і підприємств, що перебували у віданні НААН в певні періоди часу.

Для проведення аналізу в якості базисного показника варто визначити структуру системи НААН на початок 2002 року, тобто на той час, коли розгалужена мережа обласних і регіональних Центрів АПВ працювала на повну потужність. В якості показника, що характеризує тенденцію, доречно обрати структуру НААН станом на 01.01.2022 року. Для коректності результатів аналізу з масиву даних треба вилучити всі організації, установи і підприємства, які на 01.01.2002 року здійснювали свою діяльність на території АР Крим, оскільки через окупацію півострова вони не змінили своєї територіальної локації станом на 01.01.2022 року.

Так, аналіз законодавчих актів показав, що в 2002 році у віданні НААН перебувало 304 установи, організацій та підприємств, які забезпечували аграрний сектор економіки науковими розробками [12]. До їхнього складу входили інститути, які мали філії та відділення по всій території країни, завдяки чому наука була регіонально наближена до виробників сільськогосподарської продукції.

Протягом 20 років відбувалося поступове скорочення чисельності інститутів разом із їхніми структурними підрозділами, яке станом на 01.01.2022 року досягло 63% від базисного показника. Також значних скорочень зазнали утворення, що займалися освоєнням наукових досліджень і розробок, їхній залишок на 01.01.2022 року склав 15% від попередньої чисельності. В цілому, загальна кількість юридичних осіб, які перебували у відданні НААН, за аналізований період скоротилася на 35%. За 20 років система НААН зберегла 72% дослідних господарств і 90% дослідних станцій. Слід підкреслити, що за цей період в НААН утворилося 8 національних наукових центрів, які нині проводять комплексні наукові дослідження загальнодержавного значення і мають визнання на світовому ринку [13].

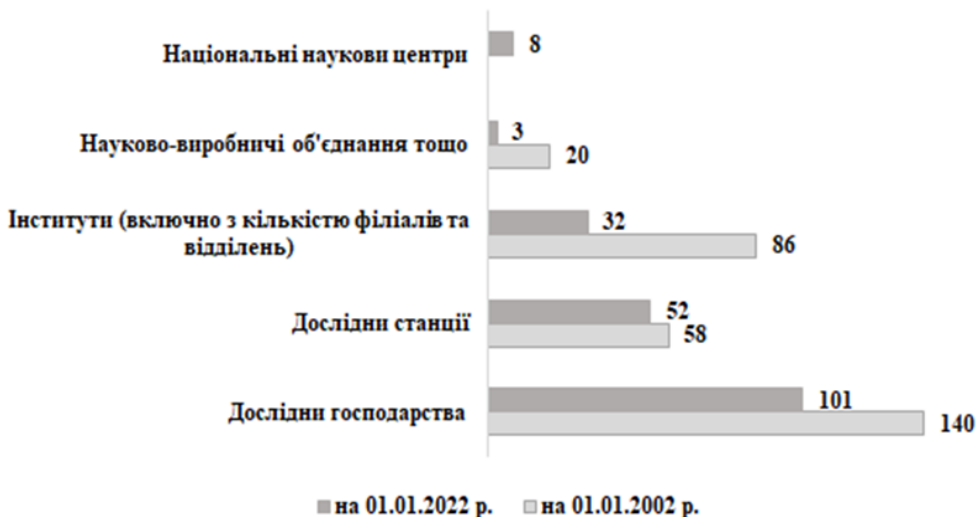

Рис.2. Кількість юридичних осіб у віданні НААН у 2002 та 2022 роках*

*Джерело: сформовано автором на основі дослідження джерел [12; 13], без АР Крим.

Наведенні дані свідчать, що станом на 01.01.2022 року НААН мала потужну організаційну структуру мережі наукових установ, підприємств та організацій, завдяки чому, на нашу думку, має здатність надавати на обласному і районному рівнях всім категоріям споживачів наукову підтримку в питаннях виробництва сільськогосподарської продукції і комплексного розвитку сільських територій (рис. 2).

Аналіз чисельності підрозділів АПР обласних і районних державних адміністрацій у відповідні періоди часу надає змогу оцінити зміни, які відбулися в структурі галузевих підрозділів органів виконавчої влади (табл. 1).

Таблиця 1. Розрахункова чисельність працівників ОДА і РДА в підрозділах АПР*

Найменування показника	01.01.2002 р.	01.01.2022 р.	2022 р. +,- до 2002 р.
Гранична чисельність працівників ОДА	16 461	16 171	-290
Розрахункова чисельність працівників ОДА в підрозділах агропромислового розвитку	768	720	-48
Гранична чисельність працівників РДА	50 470	17 614	-32 856
Розрахункова чисельність працівників РДА в підрозділах агропромислового розвитку	7 350	544	-6 806

*Джерело: сформовано автором на основі дослідження джерел [14-17], без АР Крим.

Розрахунок чисельності підрозділів АПР обласних і районних державних адміністрацій, який проведено на підставі постанов КМУ, свідчить, що за 20 років кількісний склад працівників державних адміністрацій у галузевих підрозділах на обласному рівні майже не змінився (рис. 3). В той же час, кількість працівників в підрозділах АПР районних державних адміністрацій скоротилася у 13,5 рази, що не є свідченням наслідків адміністративно-територіальної реформи, оскільки в результаті її проведення кількість районів зменшилася у 3,5 рази [17].

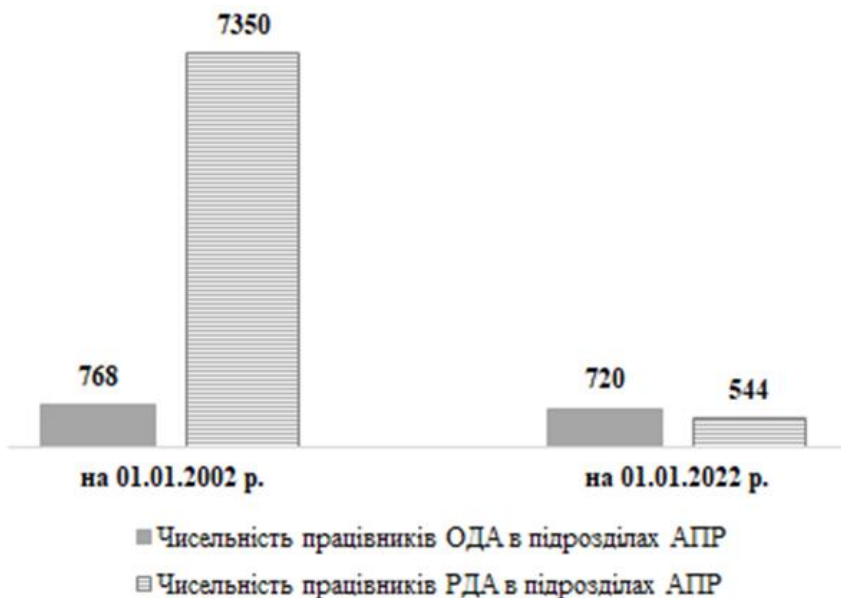

Рис. 3. Кількісний склад працівників підрозділів АПР обласних і районних державних адміністрацій*

*Джерело: сформовано автором на основі табл. 1.

На нашу думку, значні скорочення кількісного складу підрозділів АПР на районному рівні є доказом того, що держава згортає комунікації з дрібними і малими виробниками сільськогосподарської продукції, що в подальшому може ускладнити взаємодію із потенційними споживачами дорадчих послуг на місцевому рівні.

Переходячи до аналізу суб'єктів дорадчої діяльності, треба підкреслити, що формування професійної суб'єктності системи дорадництва розпочалося з підготовки дорадників та експертів-дорадників. В 2007 році, через два роки після набрання чинності Законом України «Про сільськогосподарську діяльність», була запроваджена система професійної підготовки дорадників та експертів-дорадників.

У відповідності до Закону, навчання дорадників та експертів-дорадників проводиться вищими навчальними закладами за програмами базової підготовки і відбувається на замовлення Мінагрополітики і в межах асигнувань, які призначені для підготовки фахівців з вищою освітою. Крім того, для здійснення професійної діяльності у сфері сільськогосподарського дорадництва, дорадники та експерти-дорадники повинні підвищувати свою кваліфікацію не менше одного разу на п'ять років [18, ст. 10].

Після завершення навчання та підвищення кваліфікації дорадник та експерт-дорадник повинні особисто надати в Мінагрополітики заяву про внесення їх до Реєстру сільськогосподарських дорадників і експертів-дорадників. На підставі заяви Мінагрополітики вносить дані дорадника і експерта-дорадника до єдиного актуального обліку осіб, що надають дорадчі послуги, і оприлюднює цю інформацію [19].

Так, аналіз Реєстру за 2007 рік, Реєстру станом на 01.01.2022 року, дослідження наказів Мінагрополітики «Про внесення до Реєстру сільськогосподарських дорадників і експертів-дорадників», які доступні на сайті Верховної Ради України, дає підстави стверджувати, що за період 01.01.2007 - 01.01.2022 рр. свою професійну підготовку дорадника та експерта-дорадника підтвердили 1838 фізичних осіб (рис. 4).

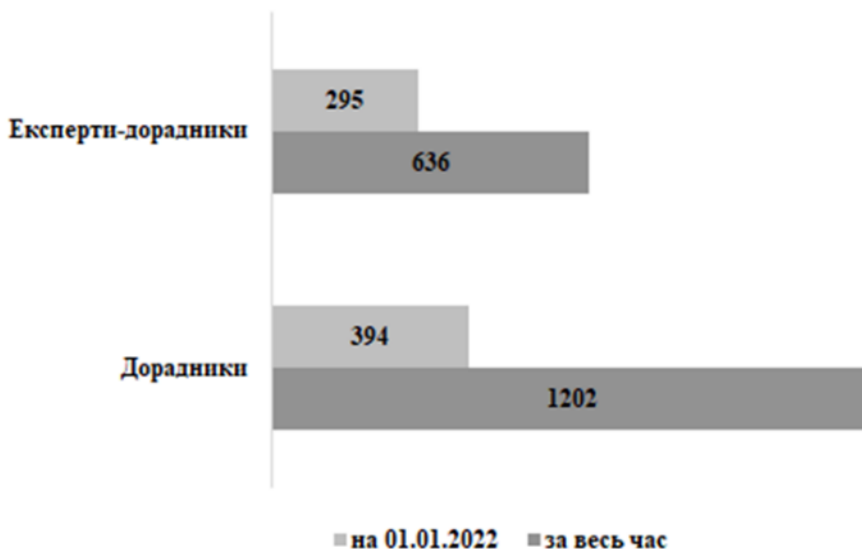

Рис. 4. Кількість дорадників та експертів-дорадників, які здобули професійну підготовку і внесені до Реєстру*

*Джерело: сформовано автором на основі дослідження наказів Мінагрополітики «Про внесення до Реєстру сільськогосподарських дорадників і експертів-дорадників».

Слід підкреслити, що за цей період найбільша кількість професійних дорадників була підготовлена в Київській (127 осіб), Львівській, Херсонській (по 102 особи), Вінницькій (101 особа) областях. Незначна кількість осіб пройшла професійну підготовку дорадника в Луганській (5 осіб), Миколаївській (10 осіб), Закарпатській (14 осіб) областях. Найбільшу чисельність експертів-дорадників підготували вищі навчальні заклади для Херсонщини – 233 особи, у решті областей кількість експертів-дорадників знаходиться в діапазоні від 2 до 48 осіб. В трьох областях України – в Запорізькій, Тернопільській, Хмельницькій, у дослідженому періоді експерти-дорадники професійне навчання не проходили. Станом на 01.01.2022 року до Реєстру сільськогосподарських дорадників і експертів-дорадників внесені дані по 394 дорадникам (33% від загальної кількості дорадників) та 295 експертам-дорадникам (46% від загальної кількості експертів-дорадників).

За весь період формування системи дорадництва в усіх областях України (без АР Крим) було створено 96 дорадчих служб, до кількісного складу яких увійшло 479 дорадників (40% від загальної кількості дорадників). Переважна більшість перших дорадчих служб була створена завдяки впровадженню проєктів міжнародної технічної допомоги.

Так, станом на 01.01.2004 року, в країні було створено 21 дорадчу службу, 16 з яких – за рахунок донорського фінансування [20]. Важливо підкреслити, що деякі дорадчі служби створювалися ще наприкінці 90-х років, але згодом вони не виконали юридичні норми для забезпечення професійної діяльності в рамках Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність», тому інформація щодо їхньої дорадчої діяльності не є предметом дослідження.

Подальший аналіз динаміки створення дорадчих служб свідчить, що самі найвищі темпи їхнього утворення припадають на 2007-2008 рр. (рис. 5.). В цю кількість входять дорадчі служби, які були утворені до прийняття Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність», і які після професійного навчання дорадників отримали сертифікат на право надання дорадчих послуг, у відповідності до цього Закону.

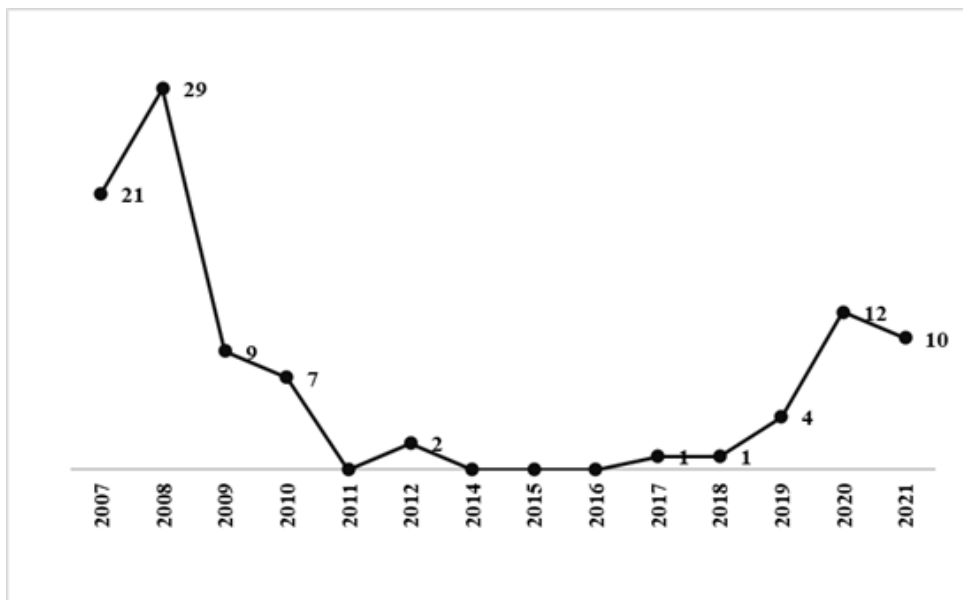

Рис. 5. Динаміка зміни мережі дорадчих служб в Україні*

*Джерело: сформовано автором на основі дослідження наказів Мінагрополітики «Про внесення до Реєстру сільськогосподарських дорадчих служб».

Слід додати, що в період з 2014 по 2016 рр. процес створення дорадчих служб припинився, однак розпочався процес їхньої ліквідації. Так, на початку 2016 року за самостійним рішенням засновників була ліквідована дорадча служба в Кіровоградській області, яка проіснувала 10 років. Ще дві дорадчі служби припинили свою діяльність у 2017 році у Запорізькій (дата створення – 18.12.2007 р.) і у Вінницькій областях (дата створення – 25.12.2008 р.). Остання з ліквідованих в 2020 році дорадча служба працювала понад 10 років у Львівській області.

Станом на 01.01.2022 року сертифікат на право надання дорадчих послуг мають 39 сільськогосподарських дорадчих служб, тобто 42% від їхньої загальної кількості (рис. 6).

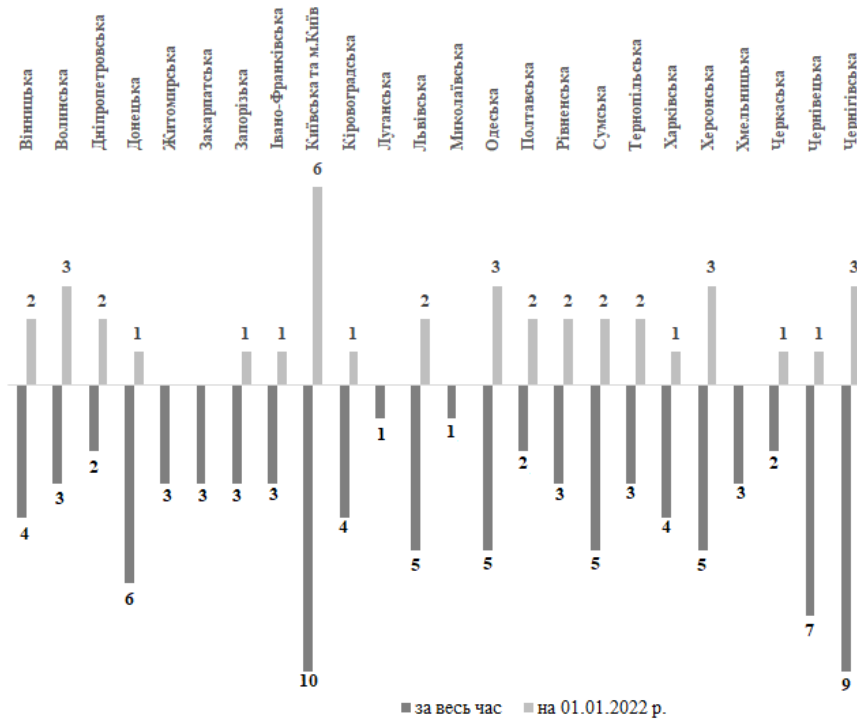

Рис. 6. Регіональний розподіл мережі дорадчих служб в Україні*

*Джерело: сформовано автором на основі дослідження [21] і наказів Мінагрополітики «Про внесення до Реєстру сільськогосподарських дорадчих служб»

Додатково треба підкреслити характерну рису системи національного дорадництва, яка полягає у нерівномірному регіональному розподілі суб'єктів дорадчої діяльності. Так, наприклад, станом на 01.01.2022 року в Житомирській, Чернівецькій, Хмельницькій областях відсутні дорадчі служби, які мають сертифікат на право надання дорадчих послуг. При цьому в Житомирській області за весь період було створено 3 дорадчі служби, у Чернівецькій – 7, у Хмельницькій – 3. В Закарпатській області дорадчу діяльність не здійснює жоден із суб'єктів, хоча за весь період, який підлягає аналізу, там було створено 3 дорадчі служби, навчено 14 дорадників та 2 експерта-дорадника.

В деяких областях України, наприклад, у Кіровоградській, Львівській, Херсонській областях, чисельність експертів-дорадників значно перевищує чисельність дорадників, а в деяких областях дорадчу діяльність здійснюють виключно дорадники, без залучення експертів-дорадників

(Житомирська, Тернопільська, Миколаївська області). Можливо зробити припущення, що така нерівномірність регіонального розподілу суб'єктів дорадництва сформована відповідним попитом на дорадчі послуги, який залежить від ментальності місцевих виробників сільськогосподарської продукції та сільського населення.

Зобов'язання держави щодо надання фінансової підтримки суб'єктам дорадництва закріплені на рівні двох законів. Так, Законом України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» передбачено, що у державних цільових програмах, спрямованих на розвиток сільського господарства та сільської місцевості, передбачається фінансування дорадчої діяльності в розмірі не менше 5 відсотків коштів, передбачених для цих програм, а органи місцевого самоврядування та місцеві державні адміністрації, відповідно до програм соціально-економічного розвитку, щорічно передбачають у проєктах місцевих бюджетів кошти для здійснення дорадчої діяльності [18, ст. 8].

Також Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» передбачена державна підтримка сільськогосподарської дорадчої діяльності шляхом часткової компенсації дорадчим службам понесених ними витрат при наданні дорадчих послуг суб'єктам господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості, та сільському населенню [19, ст. 17-2.11]. Аналіз фінансової державної підтримки дорадчої діяльності доводить, що за весь час існування дорадництва держава використовувала для надання підтримки 2 підходи (табл. 2.).

Таблиця 2. Зведені дані по державній підтримці сільськогосподарського дорадництва за період з 01.01.2007 по 01.01.2022 рр.*

№ п/п	Назва програми	Розмір бюджетних видатків, в млн. грн.		
		Заплановано	Спрямовано	Використано
1.	Державна підтримка сільськогосподарської дорадчої служби (2007-2015 рр.)	134,03	44,474	9,090
2.	Бюджетна програма «Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств» (за період 2018-2021 рр.)	13,6	4,504	3,876

*Джерело: сформовано автором на основі дослідження джерел [23-29].

Перший підхід полягав у прийнятті цільових програм, в яких передбачалося пряме фінансування заходів з провадження сільськогосподарської дорадчої діяльності. Цей період включає в себе реалізацію Державної цільової програми сільськогосподарської дорадчої діяльності на період до 2009 року [23] і Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року [24].

Другий підхід зосереджується на частковій компенсації витрат, пов'язаних з наданими сільськогосподарськими дорадчими послугами. З 2018 року, відповідно до урядової програми, фермери можуть отримати до 90% компенсації витрат за надані дорадчі послуги з питань агрономії, ветеринарії, зоотехнії, бухгалтерського обліку, маркетингу, розвитку сільського зеленого туризму, юридичні консультації [28].

Так, сертифікована сільськогосподарська дорадча служба надає фермерському господарству або сільськогосподарському обслуговуючому кооперативу дорадчі послуги, за які отримує 10% вартості від фермера або кооперативу та 90% вартості від держави, але не більше 10 000 грн на рік за одне фермерське господарство або кооператив. Також державною фінансовою підтримкою для отримання сільськогосподарських дорадчих послуг можуть скористатися новостворені фермерські господарства у період їх становлення (перші три роки після створення) один раз у розмірі, що не перевищує 36 000 гривень. За період 2018-2021 рр. дорадчими послугами за рахунок часткового державного фінансування скористалися 178 фермерських господарств і кооперативів та 96 новостворених фермерських господарств [27; 29].

Для визначення впливу державної фінансової підтримки на розбудову мережі

сільськогосподарських дорадчих служб варто підкреслити, що фінансова підтримка надається сільськогосподарським дорадчим службам, які мають сертифікат на право надання дорадчих послуг. На рис. 7 відображено кількість дорадчих служб, які отримували сертифікат на право надання дорадчих послуг у період з 2007 по 2021 рр., зазначена кількість дорадчих служб, які створювалися і в поточному році отримували сертифікат на право надання дорадчих послуг. Для визначення взаємозв'язку між утворенням дорадчих служб і фінансовою підтримкою на рисунку наведені дані по обсягам використання державної підтримки у той же самий період.

Рис. 7. Взаємозв'язок фінансової державної підтримки з розбудовою мережі сільськогосподарських дорадчих служб в Україні*

*Джерело: сформовано автором на основі дослідження [27].

Так, за період дії державних цільових програм – 2007-2015 рр. приріст кількості дорадчих служб склав 223,8%. За період існування бюджетної програми «Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств» – 2018-2021 рр. приріст кількості дорадчих служб становив 41,2%.

Таким чином, можна зробити висновок, що державна підтримка сільськогосподарської дорадчої діяльності в рамках реалізації цільових програм стала більш ефективною для розбудови мережі сільськогосподарських дорадчих служб.

Місцева фінансова підтримка дорадництву надається в межах видатків, які передбачені в рамках місцевих програм підтримки та розвитку сільського господарства за рахунок коштів місцевих бюджетів. В більшості областей України місцеві органи влади щорічно передбачають кошти для надання соціально спрямованих дорадчих послуг та підтримки розвитку дорадництва (табл. 3).

Так, аналіз програм, які прийняті в трьох областях України, показав, що в кожному регіоні для фінансування інформаційно-консультаційного забезпечення суб'єктів господарювання аграрного сектору передбачаються різні суми, але їхній відсоток від загального обсягу кожної з програм, становить менше 5%, тобто менше, ніж це передбачено Законом України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність».

Таблиця 3. Приклади планування фінансового забезпечення інформаційно-консультаційної підтримки суб'єктів господарювання аграрного сектору регіонів в обласних програмах розвитку*

Область	Назва програми розвитку	Період	Обсяг коштів, запланований на виконання програми, млн. грн.	В тому числі на заходи з дорадчої діяльності	
				у млн. грн.	у %
Львівська	Комплексна програма підтримки та розвитку сільського господарства	2021-2025	26,975	0,5	1,9%
Полтавська	Програма розвитку та підтримки аграрного комплексу за пріоритетними напрямками	2021-2027	205,0	7,0	3,4%
Сумська	Програма розвитку агропромислового комплексу	2021-2027	39,840	0,39	1,0%

*Джерело: сформовано автором на основі дослідження джерел [30-32].

Для оцінки впливу місцевої фінансової підтримки на утворення нових сільськогосподарських дорадчих служб у регіоні, нами обрано Полтавську область, в якій дорадчим службам надається постійне фінансове забезпечення. Питання щорічного фінансового забезпечення дорадчих служб Полтавської області у період 2006-2015 рр. дослідив М. Ф. Безкровний [4], нами проаналізовано період 2016-2021 рр., в якому діяла обласна Програма розвитку та підтримки аграрного комплексу за пріоритетними напрямками, що передбачала щорічне надання фінансової підтримки дорадчим службам Полтавській області.

Результати перевірки кодів ЄДРПОУ (Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України) та аналізу Реєстру сільськогосподарських дорадчих служб дає підстави стверджувати, що в Полтавській області було утворено 2 сільськогосподарські дорадчі служби (в 2004 та 2007 році), які регулярно оновлюють сертифікати на право надання дорадчих послуг. В досліджуваному періоді в Полтавській області кількість дорадчих служб становила 2 одиниці і весь період залишалася незмінною.

Отже, на підставі отриманих даних можна зробити припущення, що місцева фінансова підтримка не призводить до збільшення кількості дорадчих служб в регіоні. Але ця гіпотеза потребує перевірки шляхом проведення аналізу ситуації в інших регіонах України.

Висновки і перспективи.

Історичний досвід показав, що під час реформування аграрного сектору економіки проблема забезпечення інформаційно-консультаційним супроводом великої кількості фізичних та юридичних осіб була вирішена завдяки інтеграції зусиль та потенціалу двох окремих структур: 1) організаційної структури НААН, яка залучила до надання відповідних послуг достатню кількість фахівців і спеціалістів на обласному і регіональному рівнях; 2) структурних підрозділів АПР обласних і районних державних адміністрацій, які координували інформаційно-консультаційну роботу.

Критична оцінка фактичного стану системи сільськогосподарського дорадництва довела, що на початок 2022 року кожна із трьох складових системи дорадництва не здатна спрямувати в її розвиток свій повний потенціал.

Так, НААН, яка забезпечує науковими дослідженнями і науковими розробками аграрний сектор економіки і систему дорадництва, має організаційну структуру, потенціал якої становить 65% від початкового. Освітня складова, яка формується професійними дорадниками і експертами-дорадниками із знаннями в галузі сільськогосподарських наук, має середній показник наявного

потенціалу 39,5%. Третя складова, яка формується дорадчими службами, які здійснюють практичну дорадчу діяльність, має потенціал у розмірі 42%.

Ретроспективний аналіз державної фінансової підтримки надав можливість встановити, що державна підтримка сільськогосподарської дорадчої діяльності в рамках реалізації цільових програм є більш ефективною для розбудови мережі сільськогосподарських дорадчих служб.

Оцінка підтримки дорадництва, яка надається з місцевих бюджетів, надала підстави зробити припущення, що місцева фінансова підтримка не призводить до збільшення кількості дорадчих служб в регіоні. Але ця гіпотеза потребує перевірки шляхом проведення аналізу ситуації в інших регіонах України.

Список використаних джерел

1. Похиленко Н. М., Корінець Р. Я. Фінансування системи сільськогосподарського дорадництва. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 23. С. 109-115. URL: <http://global-national.in.ua/archive/23-2018/23.pdf>. (дата звернення: 18.10.2023).
2. Теорія, політика та практика сільського розвитку; за ред. О. М. Бородіної, І. В. Прокопи. НАНУ. Інститут економіки та прогнозування. К.: 2010. 150 с.
3. Бакун Ю. О. Характеристика ключових суб'єктів інформаційно-консультаційної діяльності в Україні. *Економіка АПК*. 2019. №9. С. 78-85. URL: http://eapк.org.ua/sites/default/files/eapк/2019/09/eapк_2019_9_p_78_85.pdf. (дата звернення: 18.10.2023).
4. Безкровний М. Ф. Державне регулювання сільськогосподарської дорадчої діяльності. *Ефективна економіка*. 2017. №6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5675>. (дата звернення: 18.10.2023).
5. Добрякова С. В. Розвиток системи сільськогосподарського консультування в Україні: нові виклики. *Подільський вісник. Економічні науки*. 2016. Вип. 25. URL: <https://eztur.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/660/353.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. (дата звернення: 18.10.2023).
6. Жук В. М. Розвиток фінансово-облікових послуг дорадчих служб. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2019. №4. Т. 3. С. 106–111. DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-3-18.
7. Калачевська Л. І. Державне управління системою сільськогосподарського дорадництва. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. 2019. Вип. 1. С. 38-43.
8. Скрипник А. В., Саяпін С. П. Інформаційне забезпечення в дорадництві з використанням сучасних інноваційних Інтернет-технологій. *Економіка АПК*. 2019. №12. С. 46-60.
9. Саблук П. Т., Скірта Б. К., Скупий В. М. та ін. Організація інформаційно-консультаційного забезпечення АПК України; за ред. П. Т. Саблука. К.: ІАЕ УААН, 2003. 439 с.
10. Про вдосконалення наукового забезпечення агропромислового виробництва на регіональному рівні: Спільний наказ Міністерства АПК України і УААН від 09.01.1998 р. №6/5. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/31771_31771. (дата звернення: 18.10.2023).
11. Державна політика : підручник; ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. К. : НАДУ, 2014. 448 с. URL: <https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/02/DERZHAVNA-POLITIKA.pdf>. (дата звернення: 18.10.2023).
12. Перелік установ, організацій та підприємств, які входять до складу УААН : Додаток до Постанови КМУ від 22.06.1999 р. №1089 у редакції Постанови КМУ від 13.06.2002 р. №815. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-99-%D0%BF/ed20020613#Text>. (дата звернення: 18.10.2023).
13. Перелік установ, організацій та підприємств, що перебувають у віданні НААН : Додаток до Постанови КМУ від 28.04.2021 р. №421. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/421-2021-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 18.10.2023).
14. Деякі питання діяльності місцевих державних адміністрацій: Постанова КМУ від 25.03.2014 р. №91 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/91-2014-%D0%BF/ed20140325#Text>. (дата звернення: 18.10.2023).
15. Про упорядкування структури апарату центральних органів виконавчої влади, їх територіальних підрозділів та місцевих державних адміністрацій: Постанова КМУ від 12.03.2005 р. №179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2005-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 18.10.2023).
16. Про упорядкування структури апарату центральних органів виконавчої влади та його структурних підрозділів: Постанова КМУ від 15.10.2002 р. №1550. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-2002-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 18.10.2023).
17. Про утворення та ліквідацію районів: Постанова Верховної Ради України від 17.07.2020 р. №807-

IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-IX#Text>. (дата звернення: 18.10.2023).

18. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність: Закон України від 17.06.2004 р. №1807-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-15#Text>. (дата звернення: 18.10.2023).

19. Про затвердження положень про реєстри сільськогосподарських дорадчих служб, а також сільськогосподарських дорадників і експертів-дорадників: Постанова КМУ від 03.07.2006 р. №897. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/897-2006-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 18.10.2023).

20. Розвиток дорадчої діяльності в Україні. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій в Україні, німецька консультативна група з питань економічних реформ / Лектор А.К., Січень 2004 р. URL: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/German_advisory_group/2004/T26_ukr.pdf. (дата звернення: 18.10.2023).

21. Реєстр сільськогосподарських дорадчих служб станом на 01.01.2022 р. URL: <https://minagro.gov.ua/napryamki/rozvitok-silskih-teritorij/silskogospodarske-doradnictvo>. (дата звернення: 18.10.2023).

22. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004 р. №1877-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text>. (дата звернення: 18.10.2023).

23. Про затвердження Державної цільової програми сільськогосподарської дорадчої діяльності на період до 2009 року: Постанова КМУ від 11.07.2007 р. №927. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/927-2007-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 18.10.2023).

24. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року: Постанова КМУ від 19.09.2007 р. № 1158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF#n13>. (дата звернення: 18.10.2023).

25. Стратегічні напрями інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору в Україні: Аналітична доповідь. К.: НІСД, 2014. 45 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2014-11/agrosektor-0d6bd.pdf>. (дата звернення: 18.10.2023).

26. Похиленко Н. М., Корінець Р. Я. Проблеми фінансового забезпечення сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2021. Вип. 3 (57). С. 68-85. URL: <http://efm.vsau.org/storage/articles/October2021/Ze0MSSUdISpXdRm3BP1.pdf>. (дата звернення: 18.10.2023).

27. Звіт щодо отримувачів державної підтримки в галузі АПК: Мінагрополітики. URL: <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/zvit-shchodo-otrimuvachiv-derzhavnoyi-pidtrimki-v-galuzi-apk>. (дата звернення: 18.10.2023).

28. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств: Постанова КМУ від 07.02.2018 р. №106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2018-%D0%BF#n421>. (дата звернення: 18.10.2023).

29. Вдала порада: як повернути дорадчі служби у ланцюг агропромисловості. Agravery.com. Аграрне інформаційне агентство. 29 квітня 2021 р. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/vdala-porada-ak-povernuti-doradci-sluzbi-u-lancug-agrovirobnictva>. (дата звернення: 18.10.2023).

30. Комплексна програма підтримки та розвитку сільського господарства у Львівській області на 2021-2025 роки. URL: <https://loda.gov.ua/useful-info/49856?authorId=17057>. (дата звернення: 18.10.2023).

31. Програма розвитку та підтримки аграрного комплексу Полтавщини за пріоритетними напрямками на період до 2027 року. URL: <https://apk.adm-pl.gov.ua/storinka/programa-rozvitku-ta-pidtrimki-agrarnogo-kompleksu-poltavshchini-za-prioritetnimi>. (дата звернення: 18.10.2023).

32. Програми розвитку агропромислового комплексу Сумської області на період до 2027 року. URL: <https://www.apk.sm.gov.ua/index.php/uk/123/735-programa-rozvitku-ahropromyslovoho-kompleksu-ta-silskykhyteritorii-sumskoi-oblasti-na-period-do-2020-roku>. (дата звернення: 18.10.2023).

Статтю отримано: 25.10.2023 / Рецензування 30.11.2023 / Прийнято до друку: 30.12.2023

Svitlana Yevchu
Postgraduate Student
National Scientific Center «Institute of Agrarian Economy»
Kyiv, Ukraine
E-mail: svetlanaevchu@gmail.com
ORCID: 0009-0008-9144-3363

RETROSPECTIVE (EVALUATIVE) ANALYSIS OF THE ADVISORY SYSTEM IN UKRAINE

Abstract

Introduction. Post-war recovery measures, which will be aimed at reviving national food security, improving food self-sufficiency and improving the incomes of millions of Ukrainians living in rural areas, will require the active participation of agricultural advisory services. However, it should be taken into account that the process of providing a large number of individuals and legal entities with advisory services can become a powerful challenge for the advisory system. Therefore, for a timely response to this challenge, there is a need to carry out a critical analysis of the main components of the agricultural advisory system.

Methods. The theoretical and methodological basis of the study is a retrospective (evaluative) analysis, the classification feature of which is historical and time periods. In the research process, general scientific methods were used, in particular: methods of data analysis - collection, organization and evaluation of data for conducting research; methods of theoretical generalization - for researching the legislative foundations of the organization and functioning of the agricultural advisory system; methods of statistical research - to study the provision of state support and support at the expense of local budgets.

Results. Based on the application of research methodology and methods, the historical experience of conducting large-scale information and consulting work during the reform of the agrarian sector of the economy was reviewed, the state of the agricultural advisory system was diagnosed in terms of the potential of its components. The author determined the scope of providing state financial support and approaches to providing support from local budgets, assessed the impact of financial support on the development of a network of agricultural advisory services.

The article reveals the changes that took place in the structures of the National Academy of Sciences and the executive power at the regional and district levels after the elimination of the centralized management of agro-industrial production.

Discussion. The obtained research results are aimed at forming an idea of the actual state of the agricultural advisory system in Ukraine and create the basis for further in-depth improvement of scientific approaches and mechanisms in the development of concepts, rules, standards, functions, methods, management solutions for the development of the advisory system.

Keywords: agricultural advisory system, advisory entities, advisory services, state support, local development support programs, management system.

References

1. Pokhlyenko, N.M., & Korinets, R.Ya. (2018). Finansuvannia systemy silskohospodarskoho doradnytstva [Funding of the system of agricultural advisory]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky* [Global and National Problems of the Economy], 23, 109-115. [in Ukr.]. Retrieved from <http://global-national.in.ua/archive/23-2018/23.pdf>.
2. Borodina, O.M., & Prokopa, I.V. (Eds.). (2010). *Teoriia, polityka ta praktyka silskoho rozvytku* [Theory, policy and practice of rural development]. Kyiv : NANU. Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia.
3. Bakun, Yu.O. (2019). Kharakterystyka kluchovykh subiektiv informatsiino-konsultatsiinoi diialnosti v Ukraini [Characteristics of key subjects of information and consulting activities in Ukraine]. *Ekonomika APK* [Economy of APC], 9, 78-85. [in Ukr.]. Retrieved from http://eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/2019/09/eapk_2019_9_p_78_85.pdf.
4. Bezkrivnyi, M.F. (2017). Derzhavne rehuliuвання silskohospodarskoi doradchoi diialnosti [State regulation of agricultural advisory activities]. *Efektivna ekonomika* [Efficient Economy], 6. [in Ukr.]. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5675>.
5. Dobriakova, S.V. (2016). Rozvytok systemy silskohospodarskoho konsultuvannia v Ukraini: novi vyklyky [Development of the agricultural consulting system in Ukraine: new challenges]. *Podilskyi visnyk. Ekonomichni nauky* [Podilsky Herald. Economic sciences], 25. [in Ukr.]. Retrieved from <https://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/660/353.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
6. Zhuk, V.M. (2019). Rozvytok finansovo-oblikovykh posluh doradchyykh sluzhb [Development of financial and accounting services of advisory services]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*. [Bulletin of Khmelnytskyi National University], 4, 3, 106-111. [in Ukr.].
7. Kalachevska, L.I. (2019). Derzhavne upravlinnia systemoiu silskohospodarskoho doradnytstva [State management of the agricultural advisory system]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahramoho universytetu* [Bulletin of Sumy National Agrarian University], 1, 38-43. [in Ukr.].
8. Skrypnyk, A.V., & Saiapin, S.P. (2019). Informatsiine zabezpechennia v doradnytstvi z vykorystanniam suchasnykh innovatsiynykh Internet-tekhnohohii [Information provision in consulting using modern innovative Internet

technologies]. *Ekonomika APK* [Economy of AIC], 12, 46-60. [in Ukr.].

9. Sabluk, P. T. (Ed.). (2003). *Orhanizatsiia informatsiino-konsultatsiinoho zabezpechennia APK Ukrainy* [Organization of information and consulting support for the agricultural sector of Ukraine]. Kyiv : IAE UAAN.

10. Spilnyi nakaz Ministerstva APK Ukrainy i UAAN Pro vdoskonalennia naukovoho zabezpechennia ahropromyslovoho vyrobnytstva na rehionalnomu rivni: vid 09.01.1998 roku №6/5. Retrieved from https://zakononline.com.ua/documents/show/31771__31771.

11. Kovbasiuk, Yu.V. Vashchenko, K.O., & Surmin, Yu.P. (Eds.). (2014). *Derzhavna polityka : pidruchnyk* [State policy: textbook]. Kyiv : NADU.

12. Dodatok do Postanovy KMU Perelik ustanov, orhanizatsii ta pidpriemstv, yaki vkhodiat do skladu UAAN : vid 22.06.1999 roku №1089 u redaktsii Postanovy KMU vid 13.06.2002 roku. №815. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-99-%D0%BF/ed20020613#Text>.

13. Dodatok do Postanovy KMU Perelik ustanov, orhanizatsii ta pidpriemstv, shcho perebuvali u vidanni NAAN : vid 28.04.2021 roku №421. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/421-2021-%D0%BF#Text>.

14. Postanova KMU Deiaiki pyttannia diialnosti mistsevykh derzhavnykh administratsii : vid 25.03.2014 roku №91. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/91-2014-%D0%BF/ed20140325#Text>.

15. Postanova KMU Pro uporiadkuvannia struktury aparatu tsentralnykh orhaniv vykonavchoi vlady, yikh terytorialnykh pidrozdiliv ta mistsevykh derzhavnykh administratsii: vid 12.03.2005 roku №179. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2005-%D0%BF#Text>.

16. Postanova KMU Pro uporiadkuvannia struktury aparatu tsentralnykh orhaniv vykonavchoi vlady ta yoho strukturykh pidrozdiliv: vid 15.10.2002 roku №1550. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-2002-%D0%BF#Text>.

17. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy Pro utvorennia ta likvidatsiiu raioniv: vid 17.07.2020 roku №807-IX. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-IX#Text>.

18. Zakon Ukrainy Pro silskohospodarsku doradchu diialnist: vid 17.06.2004 roku №1807-IV. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-15#Text>.

19. Postanova KMU Pro zatverdzhennia polozhen pro reiestry silskohospodarskykh doradchykh sluzhb, a takozh silskohospodarskykh doradnykiv i ekspertiv-doradnykiv: vid 03.07.2006 roku №897. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/897-2006-%D0%BF#Text>.

20. Rozvytok doradchoi diialnosti v Ukraini. Instytut ekonomichnykh doslidzhen ta politychnykh konsultatsii v Ukraini, nimetska konsultatyvna hrupa z pytan ekonomichnykh reform. Lektor A.K., Sichen 2004 roku. Retrieved from http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/German_advisory_group/2004/T26_ukr.pdf.

21. Reiestr silskohospodarskykh doradchykh sluzhb stanom na 01.01.2022 roku. Retrieved from <https://minagro.gov.ua/napryamki/rozvitok-silskih-teritorij/silskogospodarske-doradnictvo>.

22. Zakon Ukrainy Pro derzhavnu pidtrymku silskoho gospodarstva Ukrainy: vid 24.06.2004 roku №1877-IV. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text>.

23. Postanova KMU Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi prohramy silskohospodarskoi doradchoi diialnosti na period do 2009 roku: vid 11.07.2007 roku №927. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/927-2007-%D0%BF#Text>.

24. Postanova KMU Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi prohramy rozvytku ukraïnskoho sela na period do 2015 roku: vid 19.09.2007 roku № 1158. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF#n13>.

25. *Stratehichni napriamy instytutsiinoho zabezpechennia rozvytku ahrohnogo sektoru v Ukraini: Analitychna dopovid* [Strategic directions of institutional support for the development of the agricultural sector in Ukraine: Analytical report]. (2014). Kyiv : NISD. Retrieved from <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2014-11/agrosektor-0d6bd.pdf>.

26. Pokhylenko, N.M., & Korinets, R.Ya. (2021). Problemy finansovoho zabezpechennia silskohospodarskoi doradchoi diialnosti v Ukraini [Problems of financial support of agricultural advisory activities in Ukraine]. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pyttannia nauky i praktyky* [Economics, Finance, Management: Topical Issues of Science and Practice], 3 (57), 68-85. [in Ukr.]. Retrieved from <http://efm.vsau.org/storage/articles/October2021/Ze0MSSUdlSxPXdRm3BP1.pdf>.

27. Minahropolityky Zvit shchodo otrymuvachiv derzhavnoi pidtrymky v haluzi APK. Retrieved from <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/zvit-shchodo-otrimuvachiv-derzhavnomyi-pidtrimki-v-galuzi-apk>.

28. Postanova KMU Pro zatverdzhennia Poriadku vykorystannia koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu biudzheti dlia nadannia finansovoi pidtrymky rozvytku fermerskykh gospodarstv: vid 07.02.2018 roku №106. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2018-%D0%BF#n421>.

29. Vdala porada: yak povernuty doradchi sluzhby u lantsiuh ahrovyrobnytstva. Agravery.com. Ahrame informatsiine ahentstvo. 29 kvitnia 2021 roku. Retrieved from <https://agravery.com/uk/posts/show/vdala-porada-ak-povernuti-doradci-sluzbi-u-lancug-agrovirobnictva>.

30. Kompleksna prohrama pidtrymky ta rozvytku silskoho gospodarstva u Lvivskii oblasti na 2021-2025 roky. Retrieved from <https://loda.gov.ua/useful-info/49856?authorId=17057>.

31. Prohrama rozvytku ta pidtrymky ahramoho kompleksu Poltavshchyny za priorytetnymy napriamkamy na period do 2027 roku. Retrieved from <https://apk.adm-pl.gov.ua/storinka/programa-rozvitku-ta-pidtrimki-agrarnogo-kompleksu-poltavshchiny-za-priorytetnymi>.

32. Prohramy rozvytku ahropromyslovoho kompleksu Sumskoi oblasti na period do 2027 roku. Retrieved from <https://www.apk.sm.gov.ua/index.php/uk/123/735-prohrama-rozvytku-ahropromyslovoho-kompleksu-ta-silskykh-terytorii-sumskoi-oblasti-na-period-do-2020-roku>.

Received: 10.25.2023 / Review 11.30.2023 / Accepted 12.30.2023

